

**МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARGA QORAQALPOQ
BOLALAR XALQ OG‘ZAKI IJODINI O‘RGATISHDA
MULTIMEDIA TAQDIMOTI VA AKTDAN FOYDALANISHNING
AHAMIYATI**

(Qoraqalpog‘iston Respublikasi sharoitida)

*Bekimbetova Aynagul Amangeldievna - p.f.n., dotsent, Maktabgacha
tarbiya va defektologiya kafedrası mudiri.*

Nukus davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

*Seitmuratova Venera Jumamuratovna - 13.00.01-Pedagogika
nazariyasi. Pedagogik ta‘limotlar tarixi ixtisosligi 1-bosqich doktoranti.
Nukus davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston*

*Annotatsiya: maqolada maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida qoraqalpoq
xalq bolalar ogzaki ijodi janrlarin multimediya taqdimotlarda ishlash va
bolalarga o‘rgatish, amaliyotga tatbiq qilish va shu asosida ularning nutqin
rivojlantirish, ta‘lim berish usullari, abzalliklari tahlil qilingan.*

*Kalit so‘zlar: qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodi, multimediali taqdimot,
bolalar adabiyoti, topishmoqlar, tez aytishlar, badiiy so‘z ijodi, kognitiv
fikrlash, maktabgacha ta‘lim tashkiloti.*

**ЗНАЧЕНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНОЙ ПРЕЗЕНТАЦИИ
И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИКТ НАРОДНОГО УСТНОГО
ТВОРЧЕСТВА КАРАКАЛПАКСКИХ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ**

(в условиях Республики Каракалпакстан)

*Бекимбетова Айнагул Амангелдиевна- к.п.н., доцент, заведующая
кафедрой дошкольного воспитания и дефектологии Нукусского
государственного педагогического института*

*Сейтмуратова Венера Жумамуратовна – 13.00.01-Педагогическая
теория. Докторант 1-ступени по специальности история
педагогических учений.*

*Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан*

*Аннотация: в статье анализируются методы и достоинства
работы в мультимедийных презентациях жанров каракалпакского
народного детского устного творчества в дошкольных образовательных
организациях, обучении детей, реализации их на практике и на основе
этого, развития их речи, методики обучения.*

Ключевые слова: каракалпакский фольклор, мультимедийная презентация, детская литература, загадки, скороговорки, художественное словотворчество, познавательное мышление, организация дошкольного образования.

**THE SIGNIFICANCE OF MULTIMEDIA PRESENTATION
AND THE USE OF ICT ORAL CREATIVITY OF KARAKALPAK
CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS**

(in the conditions of the Republic of Karakalpakstan)

*Bekimbetova Aynagul Amangeldievna - Ph.D., Associate Professor
Head of the Department of Preschool Education and Defectology of the
Nukus State Pedagogical Institute*

*Seitmuratova Venera Jumamuratovna 13.00.01-Pedagogical theory.
Doctoral student of the 1st stage in the specialty history of pedagogical
teachings.*

Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Abstract: the article analyzes the methods and advantages of working in multimedia presentations of the genres of the Karakalpak folk children's oral art in preschool educational institutions, teaching children, putting them into practice and on the basis of this, developing their speech, teaching methods.

Key words: Karakalpak folklore, multimedia presentation, children's literature, riddles, tongue twisters, artistic word creation, cognitive thinking, organization of preschool education.

Hozirgi vaqtda axborotlashtirish jarayoni jadal sur'atlar bilan rivojlanishi natijasida jamiyatimizning barcha sohalarida ma'lumotlar elektronlashgan, dasturlashgan va bu albatta insonlarga qulaylik tug'dirmoqda. Mamlakatimizda kompyuterlar ta'lim sohasida juda uzoq vaqtdan beri xizmat qilib, AKTdan foydalanish bosqichma-bosqich maktabgacha ta'lim tizimiga ham kiritilmoqda. Maktabgacha ta'lim tarbiyachilari, 3-Renesans avlodlarini yangi axborot davriga to'g'ri tarbiyalab, moslashtirib borishi zarur. Zamonaviy sharoitda, yangi axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi bilan maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish muammosi dolzarbligicha qolmoqda. Zero, bilimlarni yanada o'zlashtirish va bolalarning har tomonlama rivojlanishi esa nutq qobiliyatining rivojlanish darajasiga bog'liq.

Hozirgi zamonaviy ota-onalar o'z farzandlariga kam muloqat qiladilar, ularni dialog nutqiga undamaydi, shuning uchun bolalar nutqi unchalik ifodali emas, bolalar nutqida ko'pincha grammatik xatoga yo'l qoyadilar,

bir bo'g'inli javoblar bilan cheklanadilar. Nutqining kam rivojlanganligi, so'z boyligining kambag'alligi tufayli bolalar ko'pincha nutqni rivojlantirish darslarida qiziqishni yo'qotadilar va o'rganish motivatsiyasi ham yo'q. Bunday vaqtda bolalarning nutqini qoraqalpoq xalq bolalar ogzaki ijodi janrlari orqali rivojlantirish (Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida) va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bizga yordam beradi. Kompyuterning imkoniyatlari cheksizdir. Bu tarbiyachiga maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'lum bir o'yin holatiga jalb qilish, o'quv faoliyatini yanada mazmunli, qiziqarli, jozibali va haqiqatan ham zamonaviy qilish imkonini beradi.

Keyingi vaqtlari maktabgacha ta'lim tashkiloti barcha pedagoglari AKT orqali o'z bilimlarini yetishtirish, o'z-o'zini tarbiyalash, yangi ma'lumotlarni izlash, tajriba almashish uchun ham, o'quv faoliyati jarayonida ham foydalanishadi. Qoraqalpoq xalq bolalar og'zaki ijodi janrlarini kompyuterda foydalanish tarbiyachi uchun cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi. Kompyuter tarbiyachiga bolalar va ota-onalar bilan ishlashda, o'quv faoliyatiga tayyorgarlik ko'rayotganda eng yaxshi yordamchisi bo'ladi. Bugun biz o'quv jarayonida qoraqalpoq xalq bolalar og'zaki ijodi janrlarini multimediali taqdimotlardan foydalanishga to'xtalamiz.

Qoraqalpoq xalqi ham boshqa xalqlar kabi bolalarini kichkina paytidan boshlab ilmga, badiiy so'z mahoratiga, ilm-fanga, hunarmandchilikka o'rgatgan. Gapga chechanlik, hushchaqshaqlikka, baxshilikga qiziqtirib, har xil aytishlar musobaqalarida yengib chiqish yo'llarini nasihat qilib, ularning shaxs bo'lib shakllanishida xalq og'zaki ijodlarida har bitta janrdan o'z o'rnida, tarbiyaviy xarakterda foydalanib kelgan. Bolalarning ongiga xalq og'zaki ijodini multimedia taqdimotlari orqali o'z milliyligini singdirish va bobolarimizdan bizga me'ros bo'lib kelgan folklor ijodi va badiiy asarlarni o'rgatib borganimizda bolada so'z boyligi oshadi, o'z ona tiliga hurmati oshadi va shu asosida to'g'ri gapirishni o'rganadi, atrof-muhit haqida estetik ko'z-qarashlari shakllanadi. Bolalarning so'z mahoratiga bo'lgan qiziqishi kuchaygan sayin yakka-yolg'iz ijodiy qirralari ham ko'rina boshlaydi.

Qoraqalpoq xalq bolalar ogzaki ijodi janrlarini multimedia taqdimotlari kompyuter dasturlari yordamida axborotni taqdim etishning qulay va samarali usuli hisoblanadi. U dinamikani, ovozni va tasvirni birlashtiradi. [1-260] Multimedia taqdimotidan foydalanishning afzalliklari, masalan ertak va qo'shiqlarni oladigan bo'lsak:

- bola ertakni animatsiyalar yoki multimediyaga orqali ko'rganda bir vaqtning o'zida bolaning xotirasida ko'proq malumotlar to'planadi va buning natijasida ertakni yaxshi o'zlashtirish, qiziqish paydo bo'lib mazmunini yaxshi tushinadi;

- kognitiv rivojlanish yuzaga kelib, bolaning zehni o'tkirlashib ijobiy his-tuyg'ular paydo bo'ladi;

- ertak bolaning dunyoqarashini kengaytirib, uning hayotga degan ongli munasabatin shakllantiradi;

- bola ertaktagi qahramonlarning yaxshilik yo'lidagi obrazlaridan o'ziga tarbiyaviy ta'sirlar olib bu tushunchalar bolaning ongida bir umr saqlanib

qoladi;

- bola ertak orqali o'ziga ishonchi ortib, intellektuallik qobiliyati, kompetentlik rivojlanadi;

- qo'shiqlarni esa tez yod etib olish ko'nikmasi va nutqi rivojlanadi;

- multimediyadan foydalanish tarbiyachi va ota-ona uchun ham qulay, bolani qiziqitira oladigan, va yana kam xarajat usul hisoblanadi;

Kompyuter taqdimotlarini yaratish ushuni maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Eng mashhur dasturlardan biri bu Microsoft Office paketining bir qismi bo'lgan PowerPoint ("power point"). Bunda tarbiyachi bemaol slaydlar yaratib keyin animatsiyaga keltirib ovoz bersa bo'ladi.

Endi multimedia taqdimotidan foydalanishning afzallik taraflari:

- multimedia taqdimotlari katta imkoniyatga ega. Kompyuter maktabgacha yoshdagi bolalarga eng yaqin va tushunarli bo'lgan majoziy turdagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

- hodisalar va ob'ektlarni dinamikada namoyish qilish imkoniyati tufayli maktabgacha yoshdagi bolalarning e'tiborini faollashtiradi;

- materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi, chunki bu jarayon bolalarni idrok etishning barcha kanallarini o'z ichiga oladi;

- vizual, mexanik, eshitish va hissiy;

- taqdimotlar, ayniqsa, o'ynoqi tarzda, bolalarda katta qiziqish uyg'otadi, uzoq vaqt davomida e'tiborni tortadi.

- ommaviy axborot vositalarining ko'p qirraligi: matn, grafika, fotosurat, video, audio, o'yin, test natijada turli xil ish shakllariga ega mini dastur. Shuning bilan birga bolaning sog'lig'ini saqlashga ham katta itibor qaratish kerak:

- ushbu texnologiyalarni qo'llashda tarbiyachi, birinchi navbatda, maktabgacha ta'lim muassasalarining qurilmasi, mazmuni va rejimiga qo'yiladigan sanitariya-epidemiologiya talablariga amal qilish kerak;

- 5-7 yoshdagi bolalar uchun kompyuterlardan foydalangan holda kuniga 1 martadan ko'p bo'lmagan hamda haftasiga 3 martadan ko'p bo'lmagan holda amalga oshirilishi kerak;

- bolalar bilan kompyuterda ishlagandan so'ng, ko'zlar uchun mashqlar o'tkaziladi;

- 5 yoshli bolalar uchun kompyuter bilan ishlashning uzluksiz davomiyligi 10 daqiqa va 6-7 yosh bolalar uchun 15 daqiqa;

5 yoshli bolalarga o'quv faoliyati boshida bir nechta slaydlardan foydalaning. 6-7 yoshdagi bolalar uchun ko'proq slaydlar qo'llaniladi. Masalan: nutq o'stirish darsida "P" harfini to'g'ri aytishi ushuni qoraqalpoq xalq bolalar og'zaki ijodidagi tez aytishlardan foydalanamiz.

Minaw pal qaymaq,

Pay qanday pal qaymaq?

May qatilgan pal qaymaq,

Pal tatigan pal qaymaq! [2-412] -deb qaymoqning rasmini ko'rsatamiz hamda "P" tovushini to'g'ri talaffuz qilishni va tez aytishga o'rgatamiz.

Tabiat bilan tanishtirish darslarida bolalarning qushlarni sevish va atrof muhitni ozada tutish, tabiat haqidagi bilimlarini o'zlashtirish maqsadida

topishmoqlardan foydalanilsa bo'ladi.

Masalan:

Ústihde sholaq, basında tumaq,

Báharde keledi, súyinshi sorap. (ópepek)

Zuw-zuw baradı, aspannan qaraydı,

Shóp-shardı shoqıydı, ılaydan sebet toqıydı. (qarlıgash) [3-422].

Bolalarga qushlarning rasmini ko'rsatish va tanishtirish bilan birga ularning video tasvirlarini ko'rsatib qushlarning sayrashlarini va bolalar qushning sayrashlarini ko'rsatib berish ham nutq rivojlanishiga tasir ko'rsatadi.

“Ta’limga ajratilgan investitsiya davlatga yuzlap foyda keltirishi mumkin” degan edi hurmatli Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev. Albatta bolalarni maktabgacha davrdan boshlab ilm olishga qiziqtirish, iqtidorli bolalarni to’g’ri yunaltirish va chet el maktabgacha ta’lim texnologiyalaridan o’z mentalitetimizga mos ravishda foydalanish jamiyatimiz oldida turgan dolzarb muammolardan biri bo’lib hisoblanadi. Sababi, jamiyatimizning taraqqiyoti farzandlarimizning jismoniy va ruhiy sog’lom yetukligi, sifatli bilim olishi, ilmiy sohalarga qiziqishi, ijtimoiy, iqtisodiy tarbiyalanishi bilan uzviy bog’liq.

3-7 yoshdagi bolalar uchun qoraqalpoq xalq ertaklari va bolalar qo’shiqlari orqali bola ijtimoiy hayotga ham moslashib boradi. Jamiyatda o’zini qanaqa tutish, odob-axloh me’yorlari, atrofdagi insonlarga va jonzotlarga yaxshi munosabatda bo’lishni, tejomkorlik hamda o’z oldiga maqsad qo’yish va unga erishish kabi yaxshi fazilatlarini o’rganadi. Demak, bu loyiha orqali biz multimedia tarzida ishlab uni MTT lariga ommalashtirsak iqtisodiy tomondan yengilroq bo’ladi, bir vaqtning o’zida televizor orqali 20-25 bolalar tomosha qilishi mumkin. Albatta bu tarbiyachi uchun ham qulay bo’ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun multimedia taqdimotidan foydalanganda matnni butunlay chiqarib tashlash yaxshiroqdir. Ammo agar zarur bo’lsa, taqdimot uchun tayyorlov guruhlarida minimal shrift hajmi 18, matn yaxshi o’qilishi kerak. Taqdimotga loyqa rasmlar kiritilmasligi kerak. Bu xunuk va ko’zni charchatadi. Bir slaydda turli formatdagi grafik fayllarni, masalan, fotosuratlar va chizmalarni bir vaqtning o’zida ishlatish tavsiya etilmaydi[4]. Taqdimot uchun fotosuratni tanlashda siz sifatga e’tibor berishingiz kerak: Ertakdagi hayvonlarning tajovuzkor xatti-harakatlari bo’lgan rasmlardan foydalanish tavsiya etilmaydi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar uchun taqdimotda siz yorqin va dinamik slaydlardan foydalanishingiz mumkin. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalar uchun biz rang-baranglik va yorqinlikni cheklaymiz, keraksiz animatsiyalarni olib tashlaymiz.

Kompyuter bolalarning intellektual rivojlanishi uchun yangi kuchli vosita ekanligini e’tirof etgan holda, uni maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim maqsadlarida qo’llash sog’liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalarni hisobga olgan holda qurilishi kerakligini yodda tuting. Shuning uchun, tarbiyachi qoraqalpoq xalq bolalar og’zaki ijodi janrlarini kompyuterdan foydalanganda quyidagi qoidalarga amal qilishi kerak:

1. Multimedia taqdimotlarini (5 - 7 daqiqa) qisqa qiling.
2. Bolaning holatini kuzatib boring.
3. Kompyuter bilan ishlagandan keyin ochiq havoda o'yinlar va jismoniy mashqlar o'tkazing.
4. Bolaning sog'lig'i holatini, kompyuterda ishlashga qarshi ko'rsatmalar mavjudligini aniqlang.

Psixologlarning ta'kidlashicha, bola texnologiyadan deyarli qo'rqmaydi, kompyuter har qanday yangi o'yinchoq kabi bolalar uchun jozibali. Zamonaviy bolalar ba'zan kompyuter texnologiyalari sohasida ancha bilag'on bo'lib chiqadi va tezroq o'rganadi, shuning uchun maktabgacha ta'limda AKTdan foydalanish zarurati bugungi kunda aniq.

Qoraqalpoq xalq bolalar ogzaki ijodi janrlarini AKTdan foydalangan holda nutqni rivojlantirish bo'yicha ishimda men quyidagi variantlardan foydalanaman:

- bir qator syujetli rasmlar asosida hikoya tuzish;
- bolalar qo'shiqlarini animatsiyalar orqali eshittirish;
- zanjirli hikoyalar;

O'yinlar: «Yechimini top», «Qaysi ertak qahramoni», «Tez aytishni tingla va tez ayt».

Bunday darslar doirasida vizual va eshitish analizatori yordamida aqliy faoliyat va ijodiy tasavvuri faollashadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, maktabgacha yoshdagi bolalarning sof ona tilida nutqini rivojlantirish, qoraqalpoq bolalar xalq og'zaki ijodini o'rgatishda multimedia taqdimotlari, kompyuter dasturlari orqali amaliyotga tatbiq etish, tarbiyachilar uchun uslubiy qollanmalar qoraqalpoq tilida yaratilganda, kelajak avlodga milliy qadriyatlar, manaviy meroslarni sof holida yetkazib beriladi.

ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha pedagogika Sh.Sodiqova Toshkent-2017 260-bet
2. "Qaraqalpaq folklori" 99-tom, Nukus "Ilim" 2015-yil. 412-bet
3. "Qaraqalpaq folklori" 99-tom, Nukus "Ilim" 2015-yil. 422-bet
4. <https://moluch.ru/archive/111/27834/>